

Гончаров І.*

РОСІЙСЬКИЙ ФАКТОР В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Найважливішим напрямком енергетичної політики ЄС вважає розвиток енергодіалогу з основним постачальником енергоресурсів – Росією, який почався ще в 2000 р. на саміті в Парижі. Реальну картину енергодіалогу Росія – ЄС зараз неможливо уявити без аналізу особливостей участі в ньому російських компаній. Коли ми говоримо про постачання газу з Росії в Європу, яке в 2009 р. сягнуло 170 млрд. м³, то йдеться про конкретні експортні та транзитні контракти «Газпрому». Більш різноманітною є картина в торгівлі нафтою та нафтопродуктами, де задіяні декілька російських нафтових компаній – «ЛУКойл», «Газпром нафта», ТНК-ВР, «Роснафта» та «Сургутнафтогаз». Цікаво, що на перші три в 2007 р. прийшлося трохи менше половини всього російського експорту, або 157 млрд. \$.

Дискусія стосовно залежності ЄС від російських енергоносіїв, яка почалася ще у січні 2006 р. після конфлікту стосовно цін на газ в Україні, лише загострилася на сучасному етапі. Якщо у вересні 2007 р. Єврокомісія схвалила проект реформи енергетичного сектора ЄС про відокремлення видобутку, транспортування, зберігання та збуту газу, яка обмежувала поширення російського бізнесу у ЄС, то 10 жовтня 2008 р. міністри енергетики схвалили «Третій енергетичний пакет», згідно з яким кожна країна сама надаватиме доступ іноземним інвесторам. Аналітики впевнені, саме це стало гарантією Росії зміцнення позицій на нафтогазових ринках ЄС, особливо в Німеччині, Італії, Франції.

Лідером експансії російських компаній в Європу є найбільша російська ТНК за розміром зарубіжних активів «ЛУКойл». Мабуть, очевидним буде прогноз, що ця компанія і надалі прагнучиме придбати виробничі потужності для глибокої переробки нафти в інших регіонах (тобто, окрім Одеського заводу та ще трьох в Болгарії, Румунії та Італії), а також отримати доступ до продажу нафтопродуктів кінцевим споживачам (тобто розширити свою вже існуючу мережу з 2200 АЗС в Європі). Ця стратегія забезпечить компанії додатковий дохід.

Іншою ключовою фігурою є державний газовий гігант «Газпром», котрий часто називають головною політичною зброєю Кремля. Він постачає газ у 22 європейські країни, 18 з них – члени ЄС. Такі країни, як Латвія, Литва, Естонія забезпечуються «Газпромом» на 100%, Словаччина на 97%, Болгарія на 88%, Греція на 84%, Австрія та Чехія на 75%, Німеччина на 41%, Італія на 24%, Франція на 21%. Європа на сучасному етапі забезпечує себе газом на 60%, але вона усвідомлює, що її власні запаси вичерпуються і тому можна сказати, що через 10 років вона буде вимушена імпортувати 90% газу, а за прогнозами до 2025 р. потреба Європи у газі складатиме більше 500 млрд. м³.

На сьогоднішній день можна спостерігати посилення впливу «Газпрому» навіть через інших постачальників ЄС. Наприклад, у червні 2008 р. була підписана угода про співп-

* студент 4 курсу спеціальності «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Сапсай А.П.

рацію із алжирською Sonatrach, яка забезпечує 10% газопостачання у Європу. Грунтуючись на цьому факті, я підтримую гіпотезу експертів про те, що у майбутньому «Газпром» візьме участь у проекті Транссахарського газопроводу потужністю 30 млрд. м³ з Нігерії до Європи, запуск якого планується на 2015 р. Інвестиційна експансія «Газпрому» до ЄС пов'язана не з видобутком газу, як в інших регіонах, а з його транспортуванням, зберіганням та продажем. Тому можна стверджувати, що максимальний обсяг інвестицій передбачається в будівництві 2 газопроводів в обхід країн-транзитерів (Україна (80%), Білорусь, Туреччина). «Північний потік» – проект потужністю 55 млрд. м³ по дну Балтійського моря, який успішно реалізується із німецькими партнерами. А 14 листопада 2009 року Росія і Словенія підписали міжурядовий договір на будівництво «Південного потоку» – проект газопроводу по дну Чорного моря, який реалізується «Газпромом» та італійською ENI. Росія закінчила переговори з приводу цього проекту з усіма країнами-партнерами: Словенією, Болгарією, Сербією, Угорщиною та Грецією. З одного боку це виглядає дивно, оскільки Болгарія та Угорщина ініціювали будівництво газопроводу Nabucco для зменшення залежності від «Газпрому». Тому очевидно, що Європа проводить досить м'яку політику, аби не зіпсувати відносини з Москвою.

В процесі аналізу не можна забути про такий дуже характерний крок в організації постачання газу з Росії до ЄС, як участь «Газпрому» в експлуатації газопроводів Білорусі. В 2009 р. він підписав угоду з Державним комітетом майна про придбання 50% акцій «Белтрансгазу».

Синтезуючи інформацію про входження «Газпрому» у капітал європейських компаній, які займаються продажем газу на внутрішньому ринку, можна навести такий приклад, як СП GAZPROM Germania, котре зараз продає газ у більш, ніж 20 країн Європи. Також «Газпром» прагне будувати або орендувати у Європі газосховища: завершення проекту Naidach в Австрії, експлуатація одного з найбільших у світі сховища Reden в Німеччині. А взагалі «Газпром» інвестував капітал у 16 країн ЄС. Правда, це не стосується електроенергетики країн ЄС. «Газпром» виявляв інтерес до електростанцій в Великобританії, Франції, Німеччині, Іспанії та Італії, але до конкретних угод справа не дійшла.

На сучасному етапі експансія російських компаній в країни ЄС часто наштовхується на різні заходи державного протекціонізму. Так, в 2006 р. спалахнув скандал з приводу чуток щодо купівлі «Газпромом» англійської Centrica, яка продає газ у Великобританії. Це стало причиною швидкого зміни закону про підприємництво, який встановлював контроль за операціями злиття та поглинання з метою блокування угод в енергетиці, що загрожують безпеці постачання. Можна згадати і 2008 р. Тоді «ЛУКойл» претендував на іспанський концерн Repsol, але зіткнувся з сильною протидією іспанських політиків. Показовим є факт, що коли «Сургутнафтогаз» придбав 20% угорської MOL, голова цієї компанії в парламенті Угорщини заявив, що частка «Сургутнафтогазу» ставить під питання енергетичну незалежність країн, де працює MOL – Угорщини, Словаччини та Хорватії. Навіть традиційно дружня до Росії Сербія цілий рік тягнула з продажем 51% акцій компанії «Нафтова індустрія Сербії», доки не прийшла фінансова криза. А взагалі ЄС останнім часом схиляється до наступної позиції: забороняти компаніям з третіх країн купляти об'єкти енергетичної інфраструктури ЄС, якщо країна не готова на кроки у відповідь.

Мабуть, найяскравішим відображенням європейської політики протидії Москві стало підписання 23 березня 2009 р. в Брюсселі спільної декларації України та Єврокомісії про модернізацію української газотранспортної системи. В цей проект європейці готові вкласти 2,5 млрд \$. І фактично цей проект проігнорував інтереси Росії.

Незважаючи на все вищесказане, можна твердити, що в Росії та ЄС є й численні перспективи співробітництва. Його важливим напрямком може стати обмін енергетичними

активами, інтерес до якого підсилюється дефіцитом фінансових ресурсів. Особливо важливими партнерами є італійські компанії. Так, допомігши італійській ENI придбати 2 дочки ЮКОСа та 20% «Газпром нафти», «Газпром» отримав нові можливості виходу на ринок Італії.

Знаковою подією на шляху до згоди між ЄС та Росією стало створення системи раннього попередження в енергетичній галузі, скріплене підписанням меморандуму 16 листопада 2009 р. Якщо є загроза обмеження чи навіть припинення постачання енергоносіїв, то одна сторона має попереджувати про це іншу. Для цього створять так звану «гарячу лінію» для постійних контактів. Але те, що Росія відмовиться від такого методу тиску, як перекриття газового крану, - під великим сумнівом. Інші ж експерти вважають, що меморандум орієнтований на нейтралізацію України, особливо з огляду на газовий конфлікт 2009 р. Та й дійсно, Україна опинилася поза переговорним процесом.

Актуалізація енергетичного питання для ЄС відбулася в 2010 році після початку безпосереднього будівництва трубопроводу Нордстрім. Станом на 4 лютого 2011 року на дно Балтійського моря вже покладено 1000 з 1220 км трубопроводу. Реакція держав ЄС на це є поміркованою, оскільки навіть держави, що програють в результаті проекту, повинні рахуватися з інтересами інших членів ЄС.

Крім того, в контексті російсько-ЄСівських відносин, зокрема щодо питань енергобезпеки, змінилася роль України, оскільки протягом останнього року ми можемо простежити не тільки налагодження теплих відносин з північним сусідом, але й стабілізацію положення в сфері поставок нафти та газу через територію України, що є важливим як для України, так і для ЄС та РФ з огляду на привабливість співробітництва з Україною як передбачуваним та стабільним партнером. Проте уряду Азарова необхідно маневрувати між РФ та ЄС, щоб з одної сторони не стати сателітом Росії, а з іншої – не втратити напрацьованих в 2010 році здобутків. Звідси ми можемо робити висновок, що протягом останнього року стабілізація ситуації довкола транзиту енергоносіїв через територію України сприяла конструктивному розвитку енергодіалогу ЄС – РФ.

В умовах вичерпання власних енергоресурсів питання Росії є ключовим в загальній енергетичній політиці європейської безпеки. Багато країн ризикують потрапити у повну залежність від російських нафтогазових компаній, які можна зі впевненістю називати дієвими інструментами економічного впливу на європейські країни, причому цей вплив має тенденцію до зростання.